

ЗАНЯТТЯ 2

Лексикографія. Основні типи словників. Довідкові медіаресурси.

Мета: формування мовленнєвої культури, раціональної мовленнєвої поведінки, розвиток логічного і критичного мислення, творчої уяви; формування мовного смаку, мовного чуття і мовної стійкості; сприяння усвідомленню краси й естетики української мови

Перебіг уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

- Що таке електронний словник?
- Які словники вам відомі?
- Що таке словникова стаття?
- Який вигляд має словникова стаття?

II. Повідомлення теми, мети, завдань уроку

III. Засвоєння нового матеріалу

Привіт, проблемо!

З'ясуйте значення слів, поясніть тлумачення слова, а також спробуйте використати його у контексті

1. Долина- 1.Рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами.

Сонце гріє, вітер віє з поля на долину (Тарас Шевченко, I, 1951, 11);

2.Вниз (діалект)

Хома дивиться мовчки, потому цідить до нього [Андрія] згори в долину (Михайло Коцюбинський, II, 1955, 56).

2. Праліс- Незайманий, предковічний, густий ліс.

Гори Карпати, сповиті в синяві мряки або непроглядні, густі праліси, синіють здалека
(Ольга Кобилянська, I, 1956, 438);

3. Водоспад- падіння водного потоку річки з уступу;

Найвищий водоспад Українських Карпат — Прутський, повна висота 80 м.

II. Лекція викладача

I. Лексикографія як наука мовознавства

Термін лексикографія (від гр. *lexikon* - словник, *grapho* - пишу) називає:

- а) розділ мовознавства, що визначає теоретичні принципи укладання словників, вивчає типи словників;
- б) процес збирання слів певної мови, упорядкування їх опис словникового матеріалу;
- в) сукупність словників певної мови і наукових праць з цієї галузі.

Коротко зміст розділу „лексикографія“ визначають кількома словами: це наука про словники, наукова методика та мистецтво складання словників.

Словникова справа, або лексикографія, має на Україні давні й славні традиції. Перший словник було створено ще наприкінці XVI ст.. А виданий у Києві у 1627р. словник Памва Беринди, в якому слова старослов'янської мови перекладалися на тогочасну книжну українську мову, здобули загальне визнання не тільки на Україні і в Росії, але також у Польщі та Молдавії.

Першим словником сучасної української мови вважається словничок, доданий І.П. Котляревським до його поеми „Енеїда“, І.П. Котляревський є, таким чином, зачинателем не тільки нової української літератури, а й нової української лексикографії. Протягом XIX і на початку XX ст. було видано немало словників, переважно українсько - російських та російсько - українських. Всі вони, звичайно, вже застаріли і тепер цікаві для нас переважно як історичні пам'ятки. Серед словників дореволюційної доби треба виділити, однак, „Словарь української мови“, упорядкований Б.Д. Грінченком. Словник Бориса Грінченка в чотирьох томах був виданий у Києві в 1907 - 1909 рр., а потім не раз перевидавався (останнє видання - 1958 р.). Словник містить понад 70 тис. слів

української літературної і народної мови ХІХст., перекладених або витлумачених російською мовою. Свого часу він був відзначений премією Російської Академії наук. І тепер словник Б. Грінченка має велике наукове значення, хоч пояснення багатьох слів, особливо суспільно - політичної сфери, є для нас неприйнятливими.

Справжній розквіт української лексикографії розпочався після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Було створено десятки словників різного типу. Практичне значення серед давніших словників і в наш час зберігають насамперед „Російсько - український словник“ 1948 р. (останнє видання - 1961 р.) за редакцією М.Я. Калиновича і кілька останніх видань „Орфографічного словника“ І.М. Кириченка.

Користування словниками різних типів не тільки підвищує грамотність і знання мови, а й розширює кругозір людини, підносить загальний рівень її культури. Словники розширюють світогляд людей. У них представлено знання, якими володіє людство у певну епоху, з різних галузей науки, техніки, мистецтва, Їх заслужено називають супутниками цивілізації.

Словники відіграють значну роль у нормалізації мови, поширенні мовних норм, у піднесенні мовної культури. Вони служать довідниками про те, як правильно вимовляти і писати слова, як тлумачити значення слів, як виникло це значення, якого походження слово.

Цінну пораду користуватися словниками для поповнення знань, для піднесення культури мовлення образно висловив М.Т. Рильський:

Не бійтесь заглядати у словник -

Це тишиний яр, а не сумне провалля.

Плекайте, як дбайливий садівник,

Достиглий овоч у Грінченка й Даля.

Не майте гніву до моїх порад

І не лінуйтеся доглядати свій сад.

II. Типи словників

Філологічні словники містять інформацію про слова. Існують різні типи філологічних словників. Більшості людей відомі **двомовні словники**: до них ми звертаємося під час вивчення іноземних мов, [перекладу текстів](#) з однієї мови на іншу (наприклад, з української мови на [англійську](#)).

Надзвичайно різноманітними є одномовні словники. Відомості про правильне написання слів можна дізнатися в **орфографічному словнику**, про те, як треба вимовляти слово, – в **орфоепічному словнику** (тобто словнику правильної літературної вимови).

Етимологічні та історичні словники описують походження слова, його шлях у мові, всі зміни, які відбулися з ним на цьому шляху.

Граматичні словники містять інформацію про морфологічні та синтаксичні властивості слова; у **зворотних словниках** слова розміщені за алфавітом їх кінцевих літер (іноді це потрібно для деяких лінгвістичних досліджень).

Існують також **словники іншомовних слів, термінологічні, діалектні, словники мови письменників, словники мовленнєвих помилок та труднощів**. Словник може охоплювати не всю лексику мови, а певні групи слів: такими є **словники синонімів, антонімів, омонімів або паронімів**.

Цей перелік був би неповним без двох типів словників, що мають найдавнішу лексикографічну традицію. Це **тлумачні та ідеографічні словники**. І в тих, і в інших пояснюється значення слова. Але в тлумачному словнику слова розміщені в алфавітному порядку, а в ідеографічному – за групами, які виділяються на підставі деяких спільних властивостей речей та понять (наприклад, таких: «людина», «тварина», «дія», «фізична властивість» і т. ін.).

Сучасна лексикографія розвивається за двома основними напрямками. Один – створення спеціалізованих словників, в яких би містилась інформація лише одного типу: наприклад, тільки про написання слова, тільки про його походження, тільки про способи його поєднання з іншими словами і т. ін. Інший напрям – створення комплексних словників, які б уміщували якомога більше відомостей про слово: не лише давали б тлумачення його значень, граматичні характеристики, правила вимови та написання, але

й описували б його смислові зв'язки з іншими словами, особливості його використання в різних стилях, його словотворчі можливості.

Різнноманітні типи словників розробляються залежно від того, для кого вони призначені. Так, наприклад, існують **академічні словники**, які містять найповнішу інформацію про слово, та **навчальні**, які мають на меті навчити людину, яка оволодіває мовою, правильно використовувати слово. Є словники, адресовані усім, розраховані на будь-якого читача (наприклад, «Тлумачний словник української мови»), та **словники-довідники**, призначені для людей певних професій (наприклад, «Словник наголосів для працівників радіо та телебачення»). Особливий тип складають словники для різних технічних, прикладних цілей: наприклад, для машинного перекладу і т. ін.

Складання словників – праця кропітка і тривала. Сучасна лексикографія є цілою індустрією, яка, задовольняючи потребу в найрізнноманітніших видах інформації про слово, активно використовує можливості сучасної комп'ютерної техніки.

Лабораторія юного мовознавця

Слова, що вам незрозумілі записуємо у зошит і вдома конспектуємо значення.

Галасвіта- присл., діал. Невідомо куди; кудись.

Горілиць-, присл. Обличчям догори; протилежне ниць.

Достеменно- Уживається для вираження впевненості в чому-небудь

Дошкуляти- Виводити з терпіння, з рівноваги, досаждаючи словами, діями. /спричиняти біль

Забарився- Виконувати, робити що-небудь із запізненням

Каблучка- Те саме, що перстень.

Непереливки- Важко, скрутно приходитьсЯ комусь.

Свавілья- Свавільна поведінка, свавільний вчинок.

Робота з текстом

Прочитайте текст. Зробіть висновок про важливість умінь систематизувати, зіставляти, аналізувати інформацію, яка міститься у джерелах, довідниках, ресурсах мережі Інтернет.

Шукай і знаходь

Яка найвища будівля у світі? Чого найбільше бояться комарі? Ще 20 років тому вам довелося б витратити не одну годину на пошук відповідей на ці запитання. Та з появою інтернет-пошуковиків їх можна знайти за лічені секунди. Інтернет зробив справжню революцію в пошуку інформації. У світі зареєстровано понад мільярд сайтів (2016 року). Фантастичне зростання кількості інформації- це водночас погана й хороша новина. Погана- бо неякісної інформації більше, й це ускладнює пошук якісної. Хороша- бо існують пошуковики, які за 20 років навчилися ефективно фільтрувати необхідну інформацію.

Після натискання кнопки «ПОШУК» тисячі комп'ютерів за менш ніж секунду видають результати. 1998 року на один пошук витрачалося до 10 секунд.

Особливу увагу має заголовок на сторінці. Що точніше він збігається із запитом, то більше шансів побачити його першим у результатах.

V. Підсумок уроку

Сьогодні я дізналася, що...

Здобуті знання мені знадобляться, щоб...

VI. Домашнє завдання